

नेपाली साहित्यको विकासमा अछाम जिल्लाको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
तुलसी नाथ
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
काठमाडौँ
२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षका छात्रा तुलसी नाथले नेपाली साहित्यको विकासमा अछाम जिल्लाको योगदान शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८।०७।२७

.....
राजेन्द्र सुवेदी

(प्राध्यापक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत नेपाली साहित्यको विकासमा अछाम जिल्लाको योगदान शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)
२. प्रा. राजेन्द्र सुवेदी
(शोधनिर्देशक)
३.
(बाह्य परीक्षक)

मिति: २०६८/०७/२७ गते

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरा श्रद्धेय गुरु श्री राजेन्द्र सुवेदीको बौद्धिक एवम् सुभवुभूपूर्ण निर्देशनमा तयार पारेको छु । आफ्नो कार्य व्यस्ततालाई पर पन्छाएर अमूल्य सरसल्लाह एवम् दिशानिर्देश गरी शोध चयनदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म सहयोग गर्नु भएकोमा म वहाँप्रति चिरऋणी रहँदै सर्वप्रथम आभार व्यक्त गर्दछु । यसै गरी प्रस्तुत शोधकार्य गर्नका लागि विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धानको ढोका खोली दिनु हुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

स्नातकोत्तर तह औपचारिक अध्ययनको उच्चतम तह मध्ये एक मानिन्छ । यो तह पार गर्नु आफैमा खुशीको कुरा हो । प्रस्तुत शोधपत्र मैले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रका निमित्त तयार पारेको छु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मैले विभिन्न महानुभाव एवम् संघ-संस्थाबाट बौद्धिक सहयोग प्राप्त गरेको छु । यस अवसरमा सम्पूर्ण सहयोगीहरूमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु ।

शोधकार्य गर्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिनु हुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मेरो अध्ययन कार्यलाई यहाँसम्म पुऱ्याउने पूज्य पिता-माताप्रति म पनि सँधै ऋणी रहने छु । मेरा जीवनका असहज दिनमा समेत हौसला प्रदान गरी मलाई यहाँसम्म पुग्न प्रेरणा दिने दाजु हरिनन्दन नाथ, भाउजू प्रतिमा नाथ (भारती) का साथै परिवारका अन्य सम्पूर्ण सदस्यहरूप्रति आभारी छु ।

शोधपत्र तयार गर्दा सहयोग गर्नुहुने पुष्करराज भट्टलाई 'हृदयदेखि आभार व्यक्त गर्दछु । समयमै टिप्पण गरिदिनु हुने युनिभर्सिटी साइबर एण्ड कम्प्युटर सेन्टर र कीर्तिपुरलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, म यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र: २०६२/०६४

क्रमाङ्क : २७७

मिति: २०६८/०७/२७ गते

(तुलसी नाथ)

स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

विषयसूची

पृष्ठ

शोध निर्देशकको सिफारिस

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रथम अध्याय : शोध परिचय

१-५

१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	शोध प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्या कथन	१
१.५	शोध कार्यको उद्देश्य	२
१.६	पूर्व कार्यको समीक्षा	२
१.७	शोधको औचित्य र महत्व	४
१.८	शोधको सीमाङ्कन	४
१.९	सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	५

द्वितीय अध्याय : अछाम जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय

६-२८

२.१	पृष्ठभूमि	६
२.१.१	नामकरण	६
२.१.२	भौगोलिक अवस्था	८
२.१.३	भू बनोट	८
२.१.४	हावापानी	९
२.१.५	यातायातको अवस्था	१०
२.१.६	जनसङ्ख्या	११
२.१.७	आर्थिक अवस्था	११
२.१.८	नदीनाला	१२

२.१.९ तालतलैयाहरू	१२
२.१.१० स्वास्थ्यको अवस्था	१३
२.१.११ जातिगत विवरण	१३
२.१.१२ साँस्कृतिक अवस्था/सामाजिक अवस्था	१४
२.१.१३ शैक्षिक अवस्था	१४
२.१.१४ सञ्चारको अवस्था	१६
२.२ ऐतिहासिक परिचय	१७
२.३ धार्मिक परिचय	१८
२.४ सामाजिक र साँस्कृतिक परिचय	२०
२.५ अछामको लोकसाँस्कृति	२२
२.५.१. शौर्यको प्रतीक भुवो	२३
२.५.२. मकरसङ्क्रान्ति उत्सव	२३
२.५.३. महाशिवरात्री	२३
२.५.४. धमारी	२३
२.५.५. बसन्तोत्सव वा होरी	२४
२.५.६. न्याउल्या	२५
२.५.७. गौरा	२५
२.५.८. हुड्के	२६
२.५.९. दमाइको पछोँ	२६
२.५.१०. चाँचडी	२६
२.५.११. पुतला खेल	२६
२.५.१२. गङ्गा दशहरा	२७
२.५.१३. चैतोला पर्व	२७
२.५.१४. डौठेगडाको मेला	२७
तृतीय अध्याय : अछाम जिल्लाको साहित्यिक गतिविधिको सर्वेक्षण	२९-४०
३.१ पृष्ठभूमि	२९
३.२ अछामी साहित्यको मौखिक परम्परा	२९

३.२.१	दर्नाका पञ्चदेवल	३०
३.२.२.	विनायकका पञ्चदेवल	३०
३.२.३.	कुच्चीकोटमा रहेको अभिलेख	३०
३.२.४.	घोडासैनको शिलालेख	३१
३.२.५.	ताम्रपत्र अभिलेख	३१
३.२.६.	कागतमा अङ्कित अभिलेख	३१
३.३	लोक साहित्यको परिचय	३३
३.३.१.	लोकगीत	३४
३.३.२.	लोककथा	३६
३.३.३.	लोकगाथा	३७
३.३.४.	लोकनाटक	३८
३.३.५.	गाउँखाने कथा	३९
३.३.६	लोकोक्ति तथा उखान	३९
३.३.७	टुक्का	४०

चतुर्थ अध्याय : अछाम जिल्लाका प्रमुख साहित्यकारहरूको सङ्क्षिप्त परिचय र

उनका कृतिहरू

४१-६८

४.१	पृष्ठभूमि	३८
४.१.१	पहलमानसिंह स्वाँर	४२
	४.१.१.१ पहलमानसिंह स्वाँरको अटलबहादुर नाटकको सङ्क्षिप्त विश्लेषण	४४
	४.१.१.२ विमलादेवी (१९७६) नाटकको अध्ययन	४९
	४.१.१.३ निष्कर्ष	५०
४.१.२	डण्डिस्वामी (सुँगाली आश्रम)	५०
४.१.३	नृप बहादुर स्वाँर	५१
	४.१.३.१ कथा-व्यथा (२०५९) उपन्यासको अध्ययन	५१
	४.१.३.२ देशभिन्न-देशबाहिर (२०६०) यात्रा-संस्मरणको अध्ययन	५३
	४.१.३.३ निष्कर्ष	५६
४.१.४	रामबहादुर मिजार	५६
४.१.५	तेज बहादुर शाह	५७

४.१.६	मथुरा प्रसाद रेग्मी	५७
४.१.७	नरराज गिरी	५७
४.१.८	धनञ्जय तिमिल्सेना	५७
४.१.९	यदुनाथ शर्मा	५८
४.१.१०	हर्ष प्रसाद भट्ट	५८
	४.१.१०.१ प्याउली गुलाफ कृतिको विश्लेषण	५९
४.१.११	गणेशप्रसाद रेग्मी	६१
४.१.१२	हरिप्रसाद जोशी	६१
४.१.१३	ललीजन रावल	६२
४.१.१४	महेश विक्रम शाह	६२
	४.१.१४.१ महेश विक्रम शाहको छापामारको छोरो कथा सङ्ग्रहको संक्षिप्त विश्लेषण	६३
४.१.१५	यज्ञ राज उपाध्याय	६५
४.१.१६	भक्तराज ढुङ्गाना	६६
४.१.१७	देवेन्द्र प्रसाद भट्ट 'दीप्त'	६६
४.१.१८	मोहन दिनदुःखी थापा	६६
४.१.१९	डिक्र देवकोटा (अपूर्ण अभिमन्यु)	६७
४.१.२०	दलबहादुर साउद 'असीम'	६८
४.१.२१	भनक अधिकारी 'बारुद'	६८

पञ्चम् अध्याय : अछामको साहित्यिक विकासमा पत्रपत्रिका तथा विभिन्न संघ संस्थाहरूको

योगदान

६९- ७६

५.१	पृष्ठभूमि	६९
५.१.१	वैद्यनाथ वार्षिक	७०
५.१.२	नयाँ अछाम सन्देश साप्ताहिक	७०
५.१.३	अछामको सेरोफेरो	७१
५.१.४	रामारोशन दैनिक	७१
५.१.५	अछाम जनचेतना पाक्षिक	७१

५.१.६ अछाम खबर मासिक	७२
५.१.७ अछाम आवाज साप्ताहिक	७२
५.१.८ अछाम दर्पण	७२
५.१.९ अछाम पोष्ट अर्ध साप्ताहिक	७२
५.१.१० उदाउँदो नयाँ नेपाल दैनिक	७३
५.१.११ षोडशा एक्सप्रेस दैनिक	७३
५.२ अन्य संघ संस्थाहरू	७३
५.२.१ कुरियर सेवाको साहित्यिक योगदान	७३
५.२.२ रामारोशन सामुदायिक रेडियो	७३
५.२.३ रामारोशन केवल नेटवर्क	७४
५.२.४ अन्य संघसंस्थाहरू	७४
छैटौँ अध्याय : उपसंहार	७७-८०
परिशिष्टाङ्कहरू	८१-७०
परिशिष्ट एक	८१
परिशिष्ट दुई	८२
परिशिष्ट तीन	८३
परिशिष्ट चार	८४
परिशिष्ट पाँच	८५
परिशिष्ट छ	८६
परिशिष्ट सात	८७
परिशिष्ट आठ	८८
परिशिष्ट नौ	८९
परिशिष्ट दश	९०
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची	९१-९३

सङ्क्षिप्तकृत सूची

अप्र.	अप्रकाशित
काठ.	काठमाडौं
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.प्र.प्र.	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	पृष्ठ
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
सु.प.वि.	सुदूरपश्चिम विद्यार्थी समिति
सा.प्र.	साभ्ना प्रकाशन
प्र.ले.स.	प्रगतिशील लेखक संघ
सु.प.	सुदूरपश्चिम

नेपाली साहित्यको विकासमा अछाम जिल्लाको योगदान

- तुलसी नाथ २०६८

नेपाली साहित्यको विकासमा अछाम जिल्लाको योगदान

- तुलसी नाथ २०६८